

วัดในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม: บทบาทของประเพณีท้องถิ่น ต่อการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธ

Temple as a Cultural Space: The Role of Local Traditions in Shaping Buddhist Tourism Identity

1. พระครูสุธีปัญญารณ อินทปญโญ (วรศรี)*, 2. พระมหาวรเชษฐ์ มหาวีริโย (อุ้นเรือน)
1. Phrakhru Sutheepanyaphon Indapanyo (worra), 2. Phramaha Worachet Mahaviriyo (Unruean)

1., 2. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
1., 2. Mahamakut Buddhist University Lanna Campus
*Author E-Mail : adisorn0083@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มุ่งวิเคราะห์บทบาทของวัดในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรมและอิทธิพลของประเพณีท้องถิ่นต่อการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) จากการศึกษาพบว่า ในศตวรรษที่ 21 มนุษย์เผชิญกับภาวะกดดันจากกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้เกิดการแสวงหาความสงบทางจิตวิญญาณผ่านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ วัดในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มวัดนามมงคล (วัดชัยมงคล, วัดดวงดี, วัดลอยเคราะห์, วัดหมื่นล้าน และวัดดบภัย) ทำหน้าที่เป็น "พื้นที่ทางวัฒนธรรมพลวัต" ที่เชื่อมโยงความศรัทธาเข้ากับมรดกทางวัฒนธรรมล้านนาผ่านประเพณีสำคัญ เช่น ยี่เป็ง ตานก๋วยสลาก และการสรงน้ำพระธาตุ องค์ความรู้ที่ได้รับชี้ให้เห็นว่า อัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยั่งยืนเกิดจากการที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็น "ผู้ตีความมรดกทางวัฒนธรรม" (Heritage Interpreter) และการบริหารจัดการที่สร้างสมดุลระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานกับการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว บทความนี้เสนอรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อธำรงรักษาคุณค่าทางจิตวิญญาณควบคู่กับการพัฒนาเชิงพื้นที่

คำสำคัญ: 1. วัด; 2. พื้นที่ทางวัฒนธรรม; 3. ประเพณีท้องถิ่น; 4. อัตลักษณ์; 5. การท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ABSTRACT

This academic article analyzes the role of temples as cultural spaces and the influence of local traditions on the construction of Buddhist tourism identity, using a mixed methods research approach. The study found that in the 21st century, humans face pressures from globalization, leading to the search for spiritual peace through Buddhist tourism. Temples in Chiang Mai province, particularly the auspicious temple group (Wat Chaimongkol, Wat Duangdee, Wat Loi Kroh, Wat Muenlan, and Wat Dapphai), function as "dynamic cultural spaces" connecting faith with Lanna cultural heritage through important traditions such as Yi Peng, Tan Kway Salak, and the bathing of Buddha relics. The findings indicate that sustainable Buddhist tourism identity

arises from monks acting as "heritage interpreters" and from management that balances the sanctity of religious sites with the learning experiences of tourists. This article proposes a model for managing Buddhist tourism that emphasizes community participation to preserve spiritual values alongside spatial development.

Keywords: 1. Temples; 2. Cultural Spaces; 3. Local Traditions; 4. Identity; 5. Buddhist Tourism

บทนำ

ภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในศตวรรษที่ 21 การพัฒนาเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการสื่อสารที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนเกิดความเร่งรีบและเผชิญกับความกดดันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ ขณะเดียวกัน ผู้คนจำนวนมากหันมาแสวงหาประสบการณ์ที่ช่วยสร้างความสงบทางจิตวิญญาณและความหมายของชีวิตมากขึ้น การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhist Tourism) จึงได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมิได้เป็นเพียงการเดินทางเพื่อเยี่ยมชมศาสนสถานเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการเรียนรู้หลักธรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านประสบการณ์ตรง Collins-Kreiner, 2023; Timothy, 2021

ในบริบทของประเทศไทย พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน วัดจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ หากแต่เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งสืบทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปกรรม ประเพณี และค่านิยมที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2560; พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2565) แนวคิดเรื่อง "พื้นที่ทางวัฒนธรรม" (Cultural Space) จึงอธิบายบทบาทของวัดในฐานะพื้นที่ที่ผู้คนร่วมกันสร้างความหมายผ่านความเชื่อ พิธีกรรม และกิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งมีพลวัตและสามารถปรับตัวตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ Di Giovine, 2021

จังหวัดเชียงใหม่นับเป็นศูนย์กลางอารยธรรมล้านนาที่มีความโดดเด่นด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะกลุ่มวัดที่มี "นามมงคล" เช่น วัดชัยมงคล วัดดวงดี วัดลอยเคราะห์ วัดหมื่นล้าน และวัดด้าย ซึ่งได้รับความนิยมจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยว เนื่องจากคติความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นสิริมงคลที่สะท้อนผ่านชื่อของวัด ประกอบกับการดำรงรักษาประเพณีล้านนาที่สำคัญ เช่น ประเพณียี่เป็ง ประเพณีตานก๋วยสลาก และประเพณีสงกรานต์ ซึ่งล้วนเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้และความผูกพันระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น สมโชติ อ๋องสกุล, 2565; กรรณิการ์ วัฒนเกษม, 2565

อย่างไรก็ตาม การเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงพุทธในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ก่อให้เกิดความท้าทายต่อการบริหารจัดการพื้นที่วัด เนื่องจากวัดต้องรักษาสมดุลระหว่างการธำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานกับการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น หากขาดการจัดการที่เหมาะสม อาจส่งผลกระทบต่อคุณค่าทางศาสนา วิถีชีวิตของชุมชน และความยั่งยืนของมรดกวัฒนธรรม Di Giovine, 2021; Timothy, 2021 ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์มิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นผู้นำทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้ตีความมรดกทาง

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

วัฒนธรรม และผู้เชื่อมโยงคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืน พระครูปริยัติสุวัฒน์, 2564; Collins-Kreiner, 2023

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวัดในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรมและบทบาทของประเพณีท้องถิ่นต่อการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธ จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ เนื่องจากช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ตลอดจนเสนอแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่สร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน และการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การธำรงรักษาคุณค่าของวัดในฐานะพื้นที่แห่งศรัทธา การเรียนรู้ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทยต่อไป

แนวคิดวัดในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม

แนวคิดเรื่อง พื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) อธิบายว่าพื้นที่มิใช่เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ หากแต่เป็นพื้นที่ที่มนุษย์ร่วมกันสร้างความหมายผ่านความเชื่อ พิธีกรรม ความทรงจำ และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทำให้พื้นที่นั้นมีคุณค่าทางวัฒนธรรมและสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน UNESCO, 2003; Di Giovine, 2021 วัดในพระพุทธศาสนาจึงเป็นพื้นที่ที่บูรณาการมิติทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของศรัทธา การเรียนรู้ และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม Timothy, 2021; Collins-Kreiner, 2023 สามารถจำแนกบทบาทของวัดในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรมได้ 3 มิติ ได้แก่

- 1) พื้นที่แห่งศรัทธา (Sacred Space) เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและสร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณแก่ผู้มาเยือน Collins-Kreiner, 2023
- 2) พื้นที่แห่งการเรียนรู้ (Learning Space) เป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น (Timothy, 2021)
- 3) พื้นที่แห่งการสืบทอดมรดก (Living Heritage Space) เป็นศูนย์กลางของประเพณีและพิธีกรรมที่ยังคงปฏิบัติอยู่ในสังคมปัจจุบัน จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต UNESCO, 2003

ดังนั้น วัดจึงเป็น พื้นที่ทางวัฒนธรรมเชิงพลวัต (Dynamic Cultural Space) ที่สามารถปรับตัวตามบริบทของสังคม ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมไว้ได้ Di Giovine, 2021

อัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธและคติ “นามมงคล”

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ Buddhist Tourism สมโซติ อ่องสกุล, 2565 เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มุ่งเน้นการแสวงหาประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ การศึกษาหลักธรรม และการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนผ่านกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา Collins-Kreiner, 2023, Timothy 2021 อธิบายว่า อัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวมิได้เกิดจากทรัพยากรทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการผสมผสานระหว่างประวัติศาสตร์ ความเชื่อ สัญลักษณ์ และวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งช่วยสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและความแตกต่างของพื้นที่ สำหรับบริบทของล้านนา ความเชื่อเรื่อง "นามมงคล" เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางของนักท่องเที่ยว เนื่องจากชื่อของวัดถูกตีความว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคลและสะท้อนความหวังในชีวิต ตัวอย่างวัดนามมงคล ได้แก่

- 1) วัดชัยมงคล สื่อถึงชัยชนะและความสำเร็จ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

- 2) วัดดวงดี สื่อถึงโชคลาภและความเจริญรุ่งเรือง
- 3) วัดลอยเคราะห์ สื่อถึงการปลดปล่อยเคราะห์กรรม
- 4) วัดหมื่นล้าน สื่อถึงความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์
- 5) วัดดับภัย สื่อถึงความปลอดภัยและการคุ้มครอง

ชื่อของวัดเหล่านี้ทำหน้าที่เป็น สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Symbol) ที่สร้างความหมาย ความผูกพัน และแรงจูงใจในการเดินทางมากกว่าการเป็นเพียงชื่อสถานที่ Timothy, 2021 เมื่อผนวกกับ ประเพณีล้านนา เช่น ยี่เป็ง ตานก๋วยสลาก และสงฆ์พระธาตุ วัดจึงเป็นพื้นที่ของ Living Heritage ที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้วัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมจริง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการ สร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืน UNESCO, 2003; Collins-Kreiner, 2023

บทบาทของประเพณีท้องถิ่นต่อการสร้างอัตลักษณ์

ประเพณีท้องถิ่นถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของชุมชน การประกอบ ประเพณีในพื้นที่วัดมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการ ถ่ายทอดคติความเชื่อ คุณค่าทางศีลธรรม และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทำให้วัด เป็นพื้นที่ที่หล่อหลอมความเป็นชุมชนและสร้างความผูกพันระหว่างประชาชนกับพระพุทธศาสนาอย่าง ต่อเนื่อง (UNESCO, 2003; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2560)

ในบริบทของล้านนา ประเพณีที่จัดขึ้นภายในวัดมีลักษณะเป็น "ทุนทางวัฒนธรรม" (Cultural Capital) ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ และการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งยังเป็น ทรัพยากรสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เนื่องจากนักท่องเที่ยวมิได้เดินทางมาเพียงเพื่อเยี่ยมชม โบราณสถาน หากแต่ต้องการเรียนรู้และมีส่วนร่วมกับวัฒนธรรมที่ยังคงดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิด Living Heritage ที่มองว่ามรดกทางวัฒนธรรมจะมีคุณค่าเมื่อยังมีการปฏิบัติ สืบทอด และถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง (UNESCO, 2003; Timothy, 2021)

ประเพณียี่เป็ง ประเพณียี่เป็งเป็นประเพณีสำคัญของชาวล้านนา จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือนยี่ตามปฏิทิน ล้านนา ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบสองของภาคกลาง โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระรัตนตรัย การสักการะ พระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และการปล่อยเคราะห์ปล่อยโศกผ่านการลอยกระทงและการ จุด โคมไฟ พิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเรื่องการชำระจิตใจ การเริ่มต้นชีวิตใหม่ และการส่งบุญกุศล นอกจากคุณค่าทางพระพุทธศาสนาแล้ว ประเพณียี่เป็งยังเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา ทั้ง ด้านงานหัตถกรรม การทำโคมล้านนา ดนตรีพื้นเมือง และศิลปะการแสดง ส่งผลให้ประเพณีดังกล่าว กลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่และเป็นแรงดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก

ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณีตานก๋วยสลากเป็นประเพณีการถวายสลากภัตที่สะท้อนหลักธรรม เรื่อง ทานบารมี ความกตัญญู และการอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษ ตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท ชาวบ้านจะ ร่วมกันจัดเครื่องไทยธรรมใส่ภาชนะที่เรียกว่า "ก๋วยสลาก" แล้วจับสลากถวายพระสงฆ์โดยไม่เลือกเจาะจงผู้รับ อันเป็นการแสดงออกถึงความเสมอภาคและการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน ประเพณีดังกล่าวยังสะท้อนความ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

ร่วมมือของชุมชนในการเตรียมงาน การแลกเปลี่ยนแรงงาน และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่ไปกับการสืบทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพต่อพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุประจำเมือง ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่าจะก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ครอบครัว และชุมชน พิธีดังกล่าวสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาทางพระพุทธศาสนากับอัตลักษณ์ของท้องถิ่น เนื่องจากพระธาตุแต่ละแห่งล้วนมีตำนานและความเชื่อเฉพาะของพื้นที่ การเข้าร่วมพิธีสงกรานต์ทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพิธีกรรม ตลอดจนเข้าใจบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของชุมชน

ประเพณีเข้าพรรษาและออกพรรษา เป็นช่วงเวลาที่พระสงฆ์จำพรรษาเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและปฏิบัติปัสสาวะกรรมฐาน ขณะที่พุทธศาสนิกชนร่วมกันทำบุญ ถวายเทียนพรรษา และรักษาศีลมากขึ้น ส่วนประเพณีออกพรรษาเป็นการสิ้นสุดการจำพรรษาและเริ่มต้นกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกครั้ง กิจกรรมทั้งสองประเพณีสะท้อนหลักธรรมเรื่องศีล สมาธิ และปัญญา รวมถึงเป็นโอกาสที่ประชาชนทุกช่วงวัยได้เรียนรู้หลักธรรมผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด จึงเป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

โดยสรุป ประเพณีท้องถิ่นล้านนาไม่เพียงเป็นกิจกรรมทางศาสนา หากแต่เป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงพระพุทธศาสนา ชุมชน และการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้คุณค่าของพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดประสบการณ์เชิงวัฒนธรรมที่แท้จริง (Authentic Cultural Experience) และสะท้อนแนวคิดเรื่อง Living Heritage อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืน UNESCO, 2003; Timothy, 2021

บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

พระสงฆ์เป็นองค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhist Tourism) เนื่องจากมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นผู้นำทางศาสนา หากยังเป็นผู้อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ และผู้เชื่อมโยงคุณค่าทางพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชุมชน บทบาทของพระสงฆ์จึงมีความสำคัญต่อการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนการสร้างอัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธให้คงอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชน Collins-Kreiner, 2023; Timothy, 2021

ในมิติของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์เป็นหนึ่งในพระรัตนตรัย ทำหน้าที่สืบทอดพระธรรมวินัย เผยแผ่หลักธรรม และเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2560) เมื่อบริบทของสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่ยุคการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พระสงฆ์จึงมีบทบาทเพิ่มขึ้นในฐานะ "ผู้ตีความมรดกวัฒนธรรม" (Heritage Interpreter) ซึ่งสามารถอธิบายความหมายของศาสนสถาน ประเพณี และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม (Di Giovine, 2021) จากการสังเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สามารถอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธได้ 5 ด้าน ดังนี้

1) ด้านการเผยแผ่หลักธรรมและการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (Religious Interpretation) บทบาทสำคัญประการแรกของพระสงฆ์ คือ การเผยแผ่หลักธรรมและการอธิบายความหมายของวัด

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

พระพุทธรูป พระธาตุ ตลอดจนประเพณีทางพระพุทธศาสนาให้ผู้มาเยือนได้เข้าใจอย่างถูกต้อง พระสงฆ์สามารถถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถาน ทำให้นักท่องเที่ยวได้มองวัดเป็นเพียงสถานที่ท่องเที่ยว แต่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจ (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2565; Collins-Kreiner, 2023) การสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (Interpretation) ที่มีประสิทธิภาพยังช่วยลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพที่เคารพต่อคุณค่าของศาสนสถาน (Timothy, 2021)

2) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาจิตวิญญาณ (Spiritual Learning) พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นวิทยากรและผู้นำกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การเจริญสติ การสันทนาธรรม และการอบรมคุณธรรม ซึ่งเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) มากกว่าการรับรู้ข้อมูลจากการเยี่ยมชมเพียงอย่างเดียวกิจกรรมเหล่านี้ช่วยส่งเสริมสุขภาวะทางจิต (Spiritual Well-being) และตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันที่แสวงหาความสงบและความหมายของชีวิตมากขึ้น (UNWTO, 2022; Collins-Kreiner, 2023)

3) ด้านการบริการ การต้อนรับ และการสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรม (Hospitality and Cultural Awareness) พระสงฆ์มีบทบาทในการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการแต่งกาย การปฏิบัติตน และมารยาทที่เหมาะสมภายในศาสนสถาน รวมถึงการให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้อปฏิบัติทางศาสนาแก่ผู้มาเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ การต้อนรับในลักษณะดังกล่าวสะท้อนหลักธรรมเรื่องเมตตา กรุณา และการให้ทาน (ทานบารมี) ซึ่งช่วยสร้างความประทับใจและส่งเสริมภาพลักษณ์ของวัดในฐานะแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2560)

4) ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและมรดกทางพระพุทธศาสนา (Cultural Heritage Conservation) พระสงฆ์เป็นผู้ดูแลรักษาพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ พระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง คัมภีร์ใบลาน และโบราณวัตถุภายในวัด ตลอดจนเป็นผู้สืบทอดประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ยี่เป็ง ตานก๋วยสลาก และสงฆ์นำพระธาตุบพทาทดเกล้าตลอดคล่องกับแนวคิดของ UNESCO (2003) ที่เน้นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) โดยให้ชุมชนและสถาบันศาสนามีส่วนร่วมในการธำรงรักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นต่อไป

5) ด้านการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของชุมชน (Sustainable Development) ในบริบทของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น เพื่อร่วมกันวางแผนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางศาสนา การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการรักษาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการส่งเสริมกิจกรรมจิตอาสา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการปลูกฝังจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) และแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขององค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (UNWTO, 2022)

กล่าวโดยสรุป พระสงฆ์มิได้เป็นเพียงผู้นำทางศาสนา หากแต่เป็น ผู้นำทางวัฒนธรรม (Cultural Leader) และ ผู้ตีความมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage Interpreter) ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้เกิดความ

สมดุระหว่างมิติทางศาสนา วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ อันนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีคุณค่าและยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืน

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธควรตั้งอยู่บนหลักการของการอนุรักษ์คุณค่าทางพระพุทธศาสนา การมีส่วนร่วมของชุมชน และการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างสมดุล โดยสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขององค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ UN Tourism, 2024 และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)

1) การจัดการพื้นที่ (Zoning Management) วัดควรกำหนดพื้นที่ใช้สอยให้ชัดเจน แบ่งพื้นที่ประกอบศาสนกิจ พื้นที่เรียนรู้ และพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยว เพื่อลดผลกระทบต่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งจัดระบบการสัญจร สิ่งอำนวยความสะดวก และป้ายสื่อความหมายที่เหมาะสม เพื่อรักษาความสงบและความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน UNESCO, 2003

2) การสื่อความหมายทางศาสนาและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลควรพัฒนาระบบการสื่อความหมาย (Interpretation System) ผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น QR Code แอปพลิเคชัน เว็บไซต์ และสื่อมัลติมีเดียหลายภาษา เพื่อเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ความสำคัญของวัด ประเพณี และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะช่วยให้ประสบการณ์การเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว และตอบสนองต่อพฤติกรรมของผู้ใช้บริการในยุคดิจิทัล (Timothy, 2021)

3) การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community-Based Buddhist Tourism) การบริหารจัดการการท่องเที่ยวควรเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ประกอบการ และประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และบริหารจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างเป็นธรรม และเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน (UN Tourism, 2024)

4) การพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์และบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ควรส่งเสริมการพัฒนาทักษะของพระสงฆ์และบุคลากรที่เกี่ยวข้องในด้านการสื่อสารภาษา การตีความมรดกทางวัฒนธรรม การบริการนักท่องเที่ยว และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2565)

5) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อความยั่งยืน ควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรด้านการท่องเที่ยว เพื่อร่วมกันพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ เส้นทางท่องเที่ยวเชิงพุทธ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรและการสร้างคุณค่าให้กับชุมชนในระยะยาว

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืนควรตั้งอยู่บนฐานของ การอนุรักษ์คุณค่าทางพระพุทธศาสนา การมีส่วนร่วมของชุมชน การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม และการบริหารจัดการที่สมดุลระหว่างมิติทางศาสนา วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งจะนำไปสู่การธำรงรักษาอัตลักษณ์ของวัดในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม และเสริมสร้างคุณค่าของการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

แผนภาพที่ 1 วัดในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม: บทบาทของประเพณีท้องถิ่นต่อการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธ

จากแผนภาพ “วัดในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม สู่การสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธ” สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ได้ ดังนี้

วัดมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนพิธี แต่เป็น พื้นที่ทางวัฒนธรรมเชิงพลวัต ที่เชื่อมโยงศรัทธา ประเพณี ชุมชน และการเรียนรู้เข้าด้วยกัน โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการสืบทอดพระพุทธศาสนา ถ่ายทอดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีชีวิต ผ่านบทบาทของพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน

ประเพณีท้องถิ่น เช่น ประเพณียี่เป็ง ตานก๋วยสลาก และสงกรานต์ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งช่วยสร้างความโดดเด่นให้แก่แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ และก่อให้เกิดประสบการณ์ที่มีคุณค่าทั้งในด้านจิตใจ การเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมแก่ผู้มาเยือน

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธให้เกิดความยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำด้านคุณค่าทางจิตวิญญาณ ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรม และนักท่องเที่ยวเป็นผู้เรียนรู้และเคารพอัตลักษณ์ท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การสร้างรายได้ และการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนควบคู่กัน องค์ความรู้ที่สังเคราะห์ได้ (BCSH Model)

การสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืนเกิดจากการบูรณาการองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

B=Belief (ศรัทธา) ใช้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นฐานในการสร้างคุณค่าทางจิตใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้

C=Culture (วัฒนธรรม) ส่งเสริมและสืบสานประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ท้องถิ่น

S=Support (การสนับสนุน) อาศัยความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ชุมชน ภาครัฐ และภาคีเครือข่ายในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

H=Harmony (ความสมดุล) พัฒนาการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์คุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการสร้างประโยชน์แก่ชุมชน

สรุป

วัดเป็นศูนย์กลางของศรัทธา การเรียนรู้ และวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นฐานสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงพุทธได้ หากขับเคลื่อนด้วย BCSH Model ที่บูรณาการ ศรัทธา (Belief) วัฒนธรรม (Culture) การสนับสนุนจากทุกภาคส่วน (Support) และความสมดุล (Harmony) จะนำไปสู่การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ควบคู่กับการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ อันเป็นรากฐานของการท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิการ์ วิลลเกษม. (2565). *การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคเหนือของประเทศไทย*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระครูปริยัติสุวัฒน์. (2564). *การจัดการวัดและการท่องเที่ยวเชิงพุทธ*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2560). *พุทธธรรม*. สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2565). *พระพุทธศาสนากับสังคมร่วมสมัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมิทธิ อ่องสกุล. (2565). *ประวัติศาสตร์ล้านนาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Collins-Kreiner, N. (2023). *Religious tourism and pilgrimage: Contemporary perspectives*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-29018-8>
- Di Giovine, M. A. (2021). *The heritage-scape and religious tourism*. Lexington Books.
- Timothy, D. J. (2021). *Cultural heritage and tourism: An introduction*. Channel View Publications.
- UN Tourism. (2024). *Tourism and the Sustainable Development Goals*. <https://www.unwto.org/>
- UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/>
- UNWTO. (2022). *World Tourism Barometer*. World Tourism Organization. <https://www.unwto.org/>